

אל משה ואל אהרן - מכילתא בא

מים ראשונים: מדרש מכילתא דרבי ישמעאל לספר שמות ("מכילתא" סתם) שייך לקבוצת מדרשי ההלכה, או **מדרשי התנאים**, שהם מהמדרשים הקדומים והארץ ישראלים. בקבוצה זו נמצאים גם ספרא (תורת כהנים) על ספר ויקרא וספרי על ספר במדבר ועל ספר דברים. אין, כפי שניתן לצפות, מדרש הלכה על ספר בראשית.¹ גם המכילתא, שהוא כאמור על ספר שמות, איננו מכסה את הספר כולו. המדרש מתחיל בפרשת בא (ראה **רש"י הראשון על התורה!**) וממשיך בפרשות בשלח, יתרו ומשפטים. שאר פרשיות ספר שמות אינן נדרשות בו (לפחות לא במקורות שמצויים בידנו), להוציא שני קטעים הדנים במצוות השבת בפרשת כי תשא ופרשת ויקהל. כשמה המלא, מכילתא דרבי ישמעאל, היא מיוחסת לבית מדרשו של ר' ישמעאל. המכילתא האחרת שעל ספר שמות, מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי (רשב"י), מיוחסת לבית מדרשו של ר' עקיבא, מורו של רשב"י. נקדיש את דברינו השבת לקטעים מתחילת מהמכילתא לפרשת בא ונתבסס מניחו, סגנונו, תוכנו וטעמו המיוחד של מדרש ארץ ישראל קדום זה. בהערותינו נשתדל להראות מדרשים ופרשנים מאוחרים יותר שמן הסתם הייתה המכילתא לפנייהם והם מתבססים עליה.

מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכת דפסחא בא פרשה א - אהרן ומשה

"ויאמר יי אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר" - שומע אני שהיה הדבר למשה ולא אהרן? כשהוא אומר "ויהי ביום דבר יי אל משה בארץ מצרים" (שמות ו כח) - למשה היה הדבר ולא לאהרן. אם כן, מה תלמוד לומר "אל משה ואל אהרן"? אלא, מלמד שכשם שהיה משה כלל לדברות כך היה אהרן כלל לדברות.² ומפני מה לא נדבר עמו? מפני כבודו של משה. נמצאת ממעט אהרן מכל הדברות שבתורה חוץ משלשה מקומות מפני שאי אפשר.³

דבר אחר: "אל משה ואל אהרן" למה נאמר? לפי שהוא אומר "ויאמר יי אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה" (שמות ז א) - אין לי אלא משה דיין לפרעה, אהרן מניין? תלמוד לומר "אל משה ואל אהרן" הקיש אהרן למשה, מה משה היה דיין לפרעה אף אהרן היה דיין לפרעה. מה משה היה אומר דבריו ולא ירא אף אהרן אומר דבריו ולא ירא.⁴

דבר אחר: "אל משה ואל אהרן" - שומע אני כל הקודם במקרא הוא קודם במעשה? כשהוא אומר "הוא אהרן ומשה" (שמות ו כו) - מגיד ששניהם שקולין זה כזה. כיצא בזה אתה אומר: "בראשית ברא אלהים את השמים

¹ ראה ספרו של א. מירסקי, מדרש תנאים לבראשית, מוסד הרב קוק תשס"א שליקט מקורות תנאיים ממדרשי האמוראים על בראשית, מדרש בראשית רבה בעיקרו.

² יש שמגיהם כאן "כלי לדברות". אך נראה שאפשר לקיים את הנוסח לעיל, במובן של כלול בדברות. הדברות או הדיבור במשמעות התוכן והציווי שבו, ודאי כוללים גם את אהרן. הדיבור הפיסי - הקול - היה נשמע רק למשה והוא שאמר לאהרן. נראה שאבחנה זו מפותחת מאוחר יותר במדרש שמות רבה ה ט שמדגיש שבמתן תורה אכן כולם שמעו את הקול ולא רק משה. ומתי שמעו רק משה ואהרן את הדיבור כל אחד במקומו, בנפרד אך במקביל? בתחילת השליחות, כאשר הקב"ה מצווה את אהרן לצאת לקראת משה שעדיין מהבהב בשליחות (ראה "מהבהב" בדיני שליח ציבור וירידה לפני העמוד, ברכות לד ע"א). ראה דבריו שם: "ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה המדברה (שמות ד כז) ... כשנתן הקב"ה את התורה בסיני הראה בקולו לישראל פלאי פלאים. כיצד? היה הקב"ה מדבר והקול יוצא ומחזר בכל העולם ... וכל העם רואים את הקולות ... בוא וראה האין הקול יוצא אצל כל ישראל, כל אחד ואחד לפי כוחו ... אמר ר' ראובן: בשעה שאמר לו הקב"ה למשה: לך שוב מצרים, נחלק הדיבור לשני קולות ונעשה דו פרצופין והיה משה שומע במדין לך שוב מצרים ואהרן שומע לך לקראת משה המדברה".

³ שלושה מקומות יש בתורה שבהם הדיבור הוא ישיר לאהרן: ויקרא י ח בציווי על איסור שתית יין ושכר בזמן עבודת המקדש, בפרשת קרח במדבר יח בציווי על קדושת המקדש (פעמיים) ובהמשך שם בעניין נחלת הארץ שאינה לכהנים. וכפי שהראינו בהערה הקודמת, יש עוד מקום אחד: "ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה המדברה", שהוא למעלת אהרן, מתוך השוואה עם משה ולא בקשר לכהונה. נראה שהדרשן מחשיב, בסופו של דבר, רק קריאות ודיבור בענייני מצוות, שהרי הוא דורש כאן את מצוות קידוש החדש והפסח שהיא מצווה ראשונה שנצטוו בה ישראל כעם. האם זה סממן של מדרש הלכה שגם כשהוא דורש ענייני אגדה, ראשו ועניינו בהלכה ובמצוות דווקא?

⁴ ועל עניין זה של "נתתיך אלהים לפרעה" כבר הארכנו בדברינו בפרשת וארא בשבת שעברה. כלפי פרעה שניהם דיניים. שניהם אינם יראים מפרעה. שניהם כלולים בדברות כפי שראינו לעיל. אבל באמת, למשה יש יתרון. הוא "אלהים" לא רק לפרעה, אלא גם לאהרן. למשה ניתנה בסופו של דבר ההנהגה והמלכות ואילו לאהרן הכהונה. ראה דברינו **ראה נתתיך אלהים לפרעה** בפרשת וארא מול דברינו **משה איש האלהים** בפרשת וזאת הברכה. בהמשך יפתח מדרש מכילתא את הרעיון המאזן של לתת כבוד למלכות. ראה פרשת בא פרשה יג: "מלמד שמשה חלק כבוד למלכות. וכן הקב"ה אמר לו חלוק כבוד למלכות שנאמר: וידבר יי אל משה ואל אהרן ויצום אל פרעה" - ציווים לחלק כבוד למלכות. וכבר הארכנו בנושא בדברינו **לחלוק כבוד למלכות** בפרשת וארא. ואיפה כבוד למלכות ישראל? איפה המנהיג שעומד כנגד פרעה? זה משה! זה לא ייתכן בשניים. מכאן הסבר לדבריו של הדרשן לעיל "מפני כבודו של משה". ועכ"פ, אנו רואים התחבטות חוזרת והולכת בקשר שבין משה ואהרן ומעמדם היחסי. אולי אין זה עניין אישי, אלא התלבטות כללית של אחד מול שניים, סינגולריות מול דואליות, מהבריאה ועד מתן תורה. ועוד נידרש בע"ה לכך.

ואת הארץ" (בראשית א א) - שומע אני כל הקודם במקרא הוא קודם במעשה? כשהוא אומר "ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים" (שם ב ד), מגיד ששניהם שקולין כאחד זה כזה.⁵ כיוצא בדבר אתה אומר: "ויאמר אנכי אלהי אביך אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב" (שמות ג ו) - שומע אני כל הקודם בדבר הוא חשוב מחברו? כשהוא אומר: "וזכרתי את אלהי אברהם אלהי יעקב ואלהי יצחק ואלהי אברהם" (ויקרא כו מב), מגיד ששלושתן שקולין כאחד.⁶ כיוצא בדבר אתה אומר: "כבד את אביך ואת אמך" (שמות כ יא) - [שומע אני כל הקודם במקרא הוא קודם במעשה]? כשהוא אומר: "איש אמו ואביו תיראו" (ויקרא יט ג), מגיד ששניהם שקולין זה כזה.⁷ [כיוצא בדבר אתה אומר "ויהושע בן נון וכלב בן יפונה" (במדבר יד ו) - שומעני כל הקודם במקרא הוא קודם במעשה? תלמוד לומר: "זולתי כלב בן יפונה ויהושע בן נון" (שם לב יב), מגיד ששניהם שקולים כאחת].⁸

מכילתא דרבי ישמעאל בא - מס' דפסחא בא פרשה ג - מי מדבר?

"דברו אל כל עדת ישראל" - רבי ישמעאל אומר: וכי שניהם מדברים היו? והלא כבר נאמר "ואתה דבר אל בני ישראל לאמר" (שמות לא יג) ומה תלמוד לומר "דברו"? אלא כשהיה משה מדבר היה אהרן מרכין אזנו לשמוע באימה ומעלה עליו הכתוב כאילו שומע מפי הקב"ה. ר' אחי בר' יאשיה אומר: וכי שניהם מדברים היו? והלא כבר נאמר "ואתה דבר אל בני ישראל" ומה ת"ל "דברו"? אלא כיון שמשה מדבר היה אהרן מימינו ואלעזר משמאלו ואיתמר מימינו של אהרן והדבור יוצא מביניהם כאילו שניהם מדברים. ר"ש בן יוחאי אומר: משה היה חולק כבוד לאהרן ואומר לו: לְמַדְנִי, ואהרן היה חולק כבוד למשה ואומר לו: למדני והדבור יוצא מביניהם כאילו שניהם מדברים.⁹

⁵ ראה איך הנושא מפותח בבראשית רבה א טו: "בית שמאי אומרים: השמים נבראו תחילה ואח"כ נבראת הארץ. ובית הלל אומרים: הארץ נבראת תחילה ואח"כ השמים. על דעתם של בית שמאי ... משל למלך שעשה לו כסא ומשעשאו עשה אפודין שלו ... ועל דעתם של בית הלל ... משל למלך שבנה פלטין משבנה את התחתונים, אח"כ בנה את העליונים ... ר' יוחנן בשם חכמים אמר: לבריא שמים קדמו ולשכלול הארץ קדמה ... אמר ר' שמעון בן יוחאי: תמה אני, היאך נחלקו אבות העולם, בית שמאי ובית הלל, על בריאת השמים והארץ?! אלא שאני אומר: שניהם לא נבראו אלא כאלפס וכיסויה, שנאמר: קורא אני אליהם יעמדו יחדיו (ישעיהו מח יג). אמר ר' אלעזר בן ר' שמעון: אם כדעת אבא, למה פעמים שהוא מקדים ארץ לשמים ופעמים שהוא מקדים שמים לארץ? אלא מלמד ששניהן שקולין זה כזה". האם ר' שמעון בר יוחאי, שאף הוא בעל מכילתא לספר שמות, מזכיר כאן לחכמים את המדרש שלנו? את חוסר הטעם להכריע בין דברים שקולים ושווים שנבראו כאחד? עכ"פ, הרי לנו מדרש בראשית רבה, מדרש אגדה אמוראי, שמן הסתם מאוחר למכילתא שלנו, אשר דווקא הוא לוקח את כל נושא הקדימות בבריא ומקשר אותו לאסכולות הלכתיות: בית שמאי ובית הלל. וכבר דרשנו בעניין זה בפרשת בראשית בדברינו [שמים וארץ - בין הלל לשמאי](#). מאידך, דווקא מדרש מכילתא למעלה, שהוא מדרש הלכה, מרמז שאפשר תמיד לפשר. משה ואהרן מייצגים אסכולות הלכתיות שונות, אך יש פשרה ביניהם. ראה סנהדרין ו ע"ב: "רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר: אסור לבצוע (לעשות פשרה), וכל הבוצע - הרי זה חוטא, וכל המברך את הבוצע - הרי זה מנאץ ... אלא: יקוב הדין את ההר, שנאמר: "כי המשפט לאלהים הוא" (דברים א), וכן משה היה אומר: יקוב הדין את ההר. אבל אהרן אוהב שלום ורודף שלום, ומשים שלום בין אדם לחבירו, שנאמר: "תורת אמת היתה בפייה ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון" (מלאכי ב). האם אפשר לקיים את שניהם? האם אפשר לבצוע בין משה ואהרן ובין שתי אסכולות אלה? דווקא כן, ראה בהמשך הגמרא שם: "רבי שמעון בן מנסיא אומר: שנים שבאו לפניך לדין, עד שלא תשמע דבריהן, או משתשמע דבריהן ואי אתה יודע להיכן דין נוטה - אתה רשאי לומר להן: צאו ובצועו. משתשמע דבריהן ואתה יודע להיכן דין נוטה - אי אתה רשאי לומר להן: צאו ובצועו". אפשר לעשות פשרה בין הפשרה ובין הדין. וכך גם נפסק להלכה, ראה רמב"ם הלכות סנהדרין כב ד.

⁶ ובמדרש ויקרא רבה לו סימן ה הוא דורש על פסוק זה: "ולמה נאמרו אבות אהרנית? לומר, אם אין מעשה יעקב - כדאי מעשה יצחק. ואם אין מעשה יצחק - כדאי מעשה אברהם. כדאי הוא מעשה כל אחד ואחד שיתלה כל העולם בגינו". וכן הוא בספרי דברים פסקא ת. מ"שקולים כאחד" עברנו לכל אחד ואחד כדאי בפני עצמו. אימתי דברים שקולים ושווים? כשכל אחד שווה לעצמו. ראה דברינו [ואלה תולדות - אברהם, יצחק ויעקב](#) בפרשת תולדות.

⁷ הגמרא במסכת קידושין לא ע"א משכללת את הרעיון ומראה איך ציווי התורה מאזן את הנטייה הטבעית על מנת להגיע לשקילה הדדית: "רבי אומר: גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שכן מכבד את אמו יותר מאביו, מפני שמשדלתו בדברים, לפיכך הקדים הקב"ה כיבוד אב לכיבוד אב; וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שהבן מתיירא מאביו יותר מאמו, מפני שמלמדו תורה, לפיכך הקדים הקב"ה מורא האב למורא האב". עם זאת, ראה שם תשובת ר' יהושע "קעקע להם כתרנגולים" למקשן טרדן שביקש לחקור ולדקדק ב"שקולין זה בזה" עד כדי אבסורד.

⁸ ראה יהושע יד ו-יב איך כלב פונה אל יהושע בבקשה לקיים את הבטחת הנחלה שניתנה לו ע"י משה. שם לא נראה שהם כל כך שקולים. יהושע הוא מלך ואילו כלב הוא "אזרח פשוט". ראה יהושע א יח ובמדבר רבה יד ו. בפרשת המרגלים נראה כלב בברור כדמות המובילה (במדבר יג ל). אך עובדה היא שיהושע נעשה מלך ולא כלב ותעלה בעיניו - סגיד ליה (רש"י בראשית מז לא). מפי ידידנו אריה ארזי שמענו סברה שיהושע וכלב מייצגים את יוסף (יהושע) ויהודה (כלב), כהמשך ליהודה ויוסף של ספר בראשית ובתפר ליהודה ויוסף של בית ראשון (שאלו מבנימין ודוד מיהודה). אם אכן כך, אזי הם באמת היו שקולים גם במונח המודרני של המילה ומחויבים דגם לאחווה בין בית יהודה ובית יוסף. ראה דברינו [והיו לאחדים ביך](#) בפרשת ויגש.

⁹ בפרשה ג, כאשר מדרש מכילתא דורש את פסוק ג: "דברו אל כל עדת ישראל לאמר", הוא חוזר לדון בנושא בו פתח בפרשה א. כאן זה כבר לא הדיבור של הקב"ה למשה ואהרן, אלא הדיבור של משה ואהרן אל בני ישראל (אמנם עדיין במסגרת הציווי של הקב"ה: "דברו"). בהמשך, ישוב המכילתא וידון בנושא פעם שלישית, בפרשה יא משכו וקחו לכם, על הפסוק "ויקרא משה לכל זקני ישראל" ששם בכלל לא נזכר אהרן, רק דיבור ישיר של משה לזקני ישראל: "ויקרא משה לכל זקני ישראל, מלמד שעשאו בית דין. ויאמר אליהם הדבר מפי משה לאמר לכל ישראל דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר: הדבר מפי משה לאמר לזקנים והזקנים

שבת שלום
מחלקי המים

מים אחרונים: רצינו לרוות ולהתבשם מרוח המכילתא, וסופנו שנגררנו אחרי הנושא: משה ואהרון במקרה דנן, ולא בשיטת המכילתא באופן כללי יותר. בין שני הקטעים שהבאנו, אשר דנים בדיבור למשה ואהרון, נמצאת יתרת פרשה א ופרשה ב של מסכת דפסחא, בהם נדרשים המילים "בארץ מצרים", "לאמר", "החודש הזה לכם", "ראש חדשים" ו"ראשון הוא לכם". זהו מרכיב חשוב באופיו של המכילתא שהוא מדרש פרשני ומבאר כמעט מילה במילה בפסוק, ובכך הוא משמש בית אב לפרשני המקרא. אנחנו דילגנו היישר לפרשה ג אם "מקוצר רוח" לדון בנושא ואם מרצון למנוע "עבודה קשה" מעצמנו ומהקורא. והקורא החרוץ יקבל דילוגנו זה באהבה ויעיין בעצמו במקור, שכן הדרשות שם מקיפות ומעמיקות.

לאמר לכל ישראל". אך לא נפליג ונישאר בשני המדרשים שהבאנו למעלה. שוב לפנינו שתי דעות מנוגדות בתכלית: האחת, שאהרון יושב לפני משה כתלמיד לפני רבו והשנייה שהיה הקול יוצא מבין שניהם בשווה (והשלישית שהם לומדים בחברותא, זה מעשיר את זה). אפשר שכל הדרשות האלה וההתרוצצות הלך ושוב, פעם לכאן ופעם לכאן, משקפות את תקופת הדרשן. את כל נושא הזוגות (ראה פרקי אבות) והיחס ביניהם. לאחר שמעון הצדיק, משיירי הכנסת הגדולה, מתחילה תקופת הזוגות: שמעיה ואבטליון, הלל ושמאי וכו'. אך בהדרגה אחד, הנשיא נעשה יותר דומיננטי והשני, אב בית דין, פחות. ויש גם שלישי: החכם. משה דומיננטי מול אהרון, כמו שרבן גמליאל דומיננטי מול ר' יהושע בן חנניה ושאר החכמים (ראש השנה פרק ב משנה ט) וכמו שרבי שמעון בן גמליאל תקיף מול ר' מאיר (הוריות יג ע"ב).